

A szövetkezeti kocsmá és a nőtanács irodája, avagy találkozási lakások egy Békés megyei faluban

A politikai rendőrség története iránt érdeklődők az elmúlt években fokozatos és egyben örvendetes átalakulásnak lehettek tanúi. Múlóban van a leegyszerűsített, moralizáló ügynöktörténetek láza, s az elmélyült aprómunka eredményei kezdenek napvilágot látni. Egyre nagyobb figyelem vetül a politikai rendőrség szervezetének, személyi állományának, infrastruktúrájának feltérképezésére. A kutatói érdeklődés változásáról tanúskodik a hálózati munka szakszerű feldolgozása iránti mind határozottabb igény megjelenése is. Ennek a viszonyrendszernek a legklasszikusabb, de korántsem kizárólagos példája az ügynök és a tartótiszt személyes találkozási, amely kétségkívül a jelentések átadásának leggyakoribb módja volt. A találkozás fogalmát a késő Kádár-rendszerben született, a Rendőrtiszti Főiskola Állambiztonsági Tanszékén használt tankönyv az alábbi módon határozta meg: „*a kapcsolattartás személyes formája az állambiztonsági szerv és a hálózati személy között, amely a kapcsolattartó operatív tiszt, rezidens (összekötő) útján valósul meg. Típusai: soros, biztosító, végtelenbiztosító, rendkívüli, anyagátvételi, kapcsolatfelvételi és ellenőrző (vizuális) találkozó.*”¹

A találkozási zárt térben és nyílt helyen egyaránt sor kerülhetett. A dekonspiráció, vagyis a lelepleződés elkerülése szempontjából a minél zártabb tér számított ideálisnak, lehetőség szerint olyan ingatlan, ház vagy lakás, ahol kizárólag a tartótiszt és az ügynök volt jelen. Ehhez képest nagyobb kockázatot jelentettek a nyilvános belső terek (eszpresszók, kocsmák, szállodák, könyvtárak), ahol bármikor odaléphetett az asztalhoz egy-egy nem kívánt személy. Legkevésbé ideálisnak a külső helyszínen, a szabad ég alatt lefolytatott találkozók számítottak. Bár elvileg egy országút szélén álló gépkocsiban csaknem egy lakás zártságát lehetett biztosítani, de a magányosan parkoló járművet nehezen lehetett feltűnés nélkül megközelíteni. A legszerencsétlenebb, elsősorban a falvakban és kisvárosokban jellemző helyszín lehetett egy-egy park, liget, erdőszél, a határban lévő bekötőút, ahol nem csupán egy váratlanul felbukkanó személy, hanem a feltámadó szél, egy heves zápor vagy a tűző napsütés is megzavarhatta a találkozt.²

A politikai rendőrség már 1945-ös megalakulásától kezdve törekedett arra, hogy minél több olyan ingatlannal rendelkezzen, amelyet akár találkozási lebonyolítására, akár ügynökök oktatására, akár megfigyelési célra felhasználhat. Ezeket a titkos lakásokat³ két típusra osztották fel: az ún. K-, vagyis konspirált, illetve T-, vagyis találkozási lakásokra.⁴ A két fogalom hivatalos definiálására viszonylag későn, a 22/1976. számú belügyminiszteri parancs keretében került sor.⁵ Ennek értelmében a K-lakás az állambiztonsági szervek fedés alatt működtetett bérleménye, amelyet hálózati személyek, SZT-állományú tisztek fogadására, operatív akciók lebonyolítására, ellenséges objektumok, személyek időszakos megfigyelésére használnak. Ezzel szemben a T-lakás magán- vagy jogi személy tulajdonát/bérleményét képezi, és a bérlő/tulajdonos írásbeli/szóbeli megállapodás alapján bocsátja azt az állambiztonság részére az előzőekben felsorolt akciók lebonyolítására.⁶

A K-lakások tehát sokkal szorosabban integrálódtak az állambiztonság szervezetébe, különösen 1956-ot megelőzően szinte szabadon rendelkeztek velük a szerv munkatársai, nem egy esetben magáncélokra, sőt kvázi magánlakásként is. Nem véletlenül foglalkozott néhány hónappal a forradalom kitörése előtt a Belügyminisztérium

Államvédelmi Kollégiuma a K-lakások ügyével, hiszen ezek használata az ÁVH számos törvénytelenységének egyik botrányos fejezetét képezte.⁷ Azt is érdemes megjegyeznünk, hogy K-lakások elsősorban a fővárosban,⁸ illetve vidéki nagyvárosokban létesültek, ahol az összetettebb operatív akciók lebonyolítása a lehető legnagyobb zavartalanságot igényelte.⁹ A település méretének, a lakosság számának a csökkenésével egyre nagyobb kihívást jelentett egy-egy lakásnak a hétköznapi életből való kivonása, a titoktartás biztosítása, így ezzel a típussal kisvárosokban, falvakban nem is volt érdemes kísérletezni.

A lazább típusú, nem annyira rendszeres, mint inkább alkalmi érintkezési helynek tekinthető T-lakások főként a vidéki állambiztonsági munkában kaptak teret. Elsősorban a kampányszerű feladatok idején lehetett rájuk számítani, s az 1959 és 1961 közötti harmadik és egyben végső kollektivizálási hullám ilyennek tekinthető. Voltaképpen a téveszkek szervezéséhez, a parasztság belépéssel szembeni ellenállásához kapcsolódva élénkült fel a politikai rendőrség mezőgazdasági elhárítással foglalkozó részlegének tevékenysége.¹⁰ Nem csupán a hivatásos állomány, hanem az általuk tartott hálózati személyek száma is meredeken emelkedett ezekben az években. Az egyik legnagyobb kihívást az jelentette, hogy hol bonyolítsák le a találkozásokat.

Az 1956 után számos megyében tetszhalott állapotban lévő mezőgazdasági elhárító osztályok munkatársainak gyakran hetek alatt kellett kiválasztaniuk azokat a lakásokat, amelyek alkalmasnak látszottak operatív célokra. A hivatásos tisztek munkáját végig nehezítette, hogy a falvakban, kisvárosokban sokkal komolyabban kellett számolni a lebukással, sokkal több problémát okozott egy-egy házban belül az állambiztonsági tevékenység álcázása, elrejtése, mint egy nagyváros házrengetegében. Az alábbiakban közölt két forrás egy Békés megyei község, a Békéscsaba és Orosháza között található Csorvás találkozási lakásait mutatja be. Már önmagában is meglepő, hogy a kiterjedt tanyavilággal, így nagyszámú külterületi népességgel bíró, közel 8000 lakosú faluban két ilyen lakás is létesült. Igaz, nem egy időben, hanem, mint látni fogjuk, éppen az első T-lakás hálózatból való kizárása tette szükségessé egy második T-lakás létesítését.¹¹ A két kizárási javaslat a lakásgazdák szervezési dossziéiból származik. Ők az adott lakást birtokló vagy kezelő (ez esetben az adott munkahelyen dolgozó, illetve a helyiség kulcsával rendelkező személyekről van szó) emberek voltak, akik esetében igen nagy súllyal esett latba a politikai megbízhatóság. A lakásgazdákat szintén nyilvántartásba vették, akárcsak a többi hálózati személyt, róluk kartont töltöttek ki, együttműködési, illetve titoktartási nyilatkozatot írtak alá velük.¹² Szemben más hálózati személyekkel, a lakásgazdák esetén nem csupán előnynek számított az MSZMP-tagság, hanem kifejezetten keresték a különösen megbízható párttagokat.

Az itt közölt két forrás érdekessége, hogy nagyon jól összefoglalja azokat a problémákat, amelyek a falusi találkozási lakásokat, sőt tágabb értelemben az egész mezőgazdasági elhárítást terhelték. A kiemelt konspirációs nehézségek, a politikailag tudatos és elkötelezett egyéniségek kicsiny száma, az ügynök helyben való túlzott ismertsége miatt igen nehézkesen és ritkán lehetett ezeken a pontokon találkozókat lebonyolítani. Az első forrás arról szól, hogy a lakáskörülmények megváltozása miatt mind a T-lakást, mind a lakásgazdát ki kellett zárni a hálózatból. A második esetben viszont csupán a lakásgazdát zárták ki, mivel már nem töltötte be azt a pozíciót, amely a lakás használatára feljogosította volna, így személye állambiztonsági szempontból értéktelenné vált. Vagyis a T-lakások esetében kettős feltételnek kellett eleget tenni: mind a lakás, mind a lakásgazda alkalmasságáról meg kellett győződni, ezért is nehéz volt tartósan jó helyet találni.

A dokumentumokat szöveghűen közöljük. Szerzőjük mindkét esetben egy szlovák anyanyelvű operatív tiszt, akinek láthatóan igen nehezére esett nem csupán a bürokratikus nyelvhasználat, hanem a hétköznapi nyelvi fordulatok elsajátítása is. Lachata István rendőr főhadnagy a szintén Békés megyei Tótkomlósról járt be dolgozni

Orosházára, innét küldték ki a környező falvakba elhárítási feladatokra.¹³ Esetében külön kihívást jelentett, hogy az 1950-es évek végén, az 1960-as évek elején kezdődött a korábban szlovák (tót) nyelvű községek erőteljes magyarosodása, így nem csupán az elhárító munka nehézségeivel, hanem komoly nyelvi akadályokkal is szembesült. Önéletrajza szerint Lachata István szlovák nyelvű családban nőtt fel, a falujában is szlovákul beszéltek, az elemi iskolában is tanult szlovákul, így a magyar valóban idegen nyelv volt számára.¹⁴ Ez a kihívás a szövegek helyesírási és központozási hibáiban is nyilvánvalóan tükröződik. Ez egyben újabb vizsgálati szempontot adhat a politikai rendőrség állományának analízisekor: vajon akadtak-e másutt is nyelvi nehézségekkel küzdő tisztek, akiknek ezáltal még több problémát okozott a hatékony állambiztonsági munka elvégzése? Ennek megválaszolása nyilvánvalóan túlmutat a jelen forrásközlés keretein.

Dokumentumok

1. „Korzó” f. n. „T”-lakás kizárási javaslata

BM Békésmegyei Rendőrfőkapitányság Orosháza Politikai Kirendeltség

Jelentés
Orosháza, 1959. augusztus 19.

Csorvás községben lévő hálózati személyek kellő nevelés és irányítás érdekében egy találkozási lakást választottunk ki és szerveztünk be. A beszervezést 1958. május 19-én hajtottuk végre. A „T” lakást a földműves szövetkezett 2 számú italboltnál választottuk ki, lakás gazdának pedig Gécs János italbolt vezetőjét szerveztük be.

Gécs János mint MSZMP tag. megfelelt azoknak a követelményeknek amelyek operatív szempontból egy találkozási lakás gazda magatartásához szükségesek. A „T” lakás használata közben, személyével kapcsolatban nem merült fel olyan kérdés, melynek alapján, az együtt működést meg kellett volna szakítani. A kiválasztott találkozási helyet célnak megfelelően használtuk.

A kiválasztott találkozási hely, ami a földműves szövetkezett 2-es számú italbolt egyik mellék helyisége volt kiválasztva, amit úgy az udvarfelületi részről, mint az italbolt felől meglehetősen közelíteni megfelelő konspiráció mellett. Éppen ez a körülmény tette alkalmassá a találkozó helyet. Később a kiválasztott hely használata közben olyan probléma vetődött fel, mely használhatatlanná teszi a lakást operatív célból, további használatát. A beállt változás úgy személyi, mint a találkozási hely megközelítésének lehetőségében, zárja ki azt a lehetőséget, hogy a lakást operatív célra tovább használjuk.

A találkozási lakással kapcsolatosan olyan változás következett be, hogy a volt lakás tulajdonos kapta vissza a ház bizonyos részét s így oda is költözött. Előzőleg ebben a lakásban egy volt MSZMP tag lakot, aki szintén földműves szövetkezett alkalmazottja volt. A háztulajdonos oda költözésével, megszűnt a találkozási hely több irányból való megközelítése. Házigazda kívánságára az udvarba lévő WC-t átépítette, úgy hogy azt utcafelől is meglehetősen közelíteni, s ezzel megszűnt az a lehetőség, hogy a találkozási helyet konspiratívan meglehessen közelíteni.

A beállt változás következtében a találkozási helyet csak egy irányból lehet megközelíteni, melynek során fennáll az a veszély, hogy a találkozási hely megközelítése közben, akár az operatív tiszttel, akár a hálózati személy találkozik a házi gazdával, aki politikai szempontból nem megbízható.

A fenti helyiségnél nincs arra lehetőség hogy, akár a fenti találkozási helyet, akár egy másik helyiséget megfelelő körülmények között meglehessen konspiratíván közelíteni.

A fentiek alapján javaslom „Korzó” fedőnevű „T” lakás s annak tartóját hálózatból való kizárását.

Javaslom:

Kocsis Lőrinc
r. fhdgy.

Lachata István
r. fhdgy.

Pol. Kir Vezetője
(Bor Imre mb.)

Engedélyezem:
Nyírfalvi Károly
r. őrgy.
Politikai Nyom. Oszt. Vezető.

[3.1.1. B-87963. „Korzó” 25–26. Bor Imre aláírásával ellátott, géppel írt szöveg.]

2. „Csurgó” fn. „T”-lakás felülvizsgálása

BM Békés Megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Kirendeltsége Orosháza
Jelentés
Orosháza, 1960. június 27.

A „Csurgó” fn. „T” lakás tartója Csernai Pálné¹⁵ aki Csorváson, 1919. október 23.-án született, anyja: Balla Zsuzsanna, MSZMP-tag, foglalkozása háztartásbeli, a nőtanács elnöke, lakik: Csorvás Ady Endre utca 52. szám alatt.

A lakástartó 1959. november 6.-án lett beszerelve. Beszervezését Lachata István r. fhdgy. hajtotta végre. Ugyanis a nevezett Csorvás község nőtanácsának az elnöke, s mivel a nőtanács helyisége lett találkozási lakásnak kiválasztva, így mint a lakás tartóját Csernai Pálnét a nőtanács elnökét szerveztük be. A nőtanács helyiségében hetenként hétfőn, vagy szombat este tartják megbeszélésüket a nőtanács vezetősége.

A találkozási lakásban „Kalmár” fn. informátorral találkoztunk. „Kalmár” fn. informátor gerendási lakos és mivel Gerendás község közel van Csorváshoz, így bejárt Csorváusra. A „T” lakásban néhány alkalommal „Szarvasi” fn. informátorral is találkoztam, de mivel az informátor igen közismert ember Csorvás községben, így vele rendszeresen Csorváson a találkozó lebonyolítani nem mertem. Így a „Csurgó” fn. „T” lakásban csak „Kalmár” fn. informátorral találkozok.

A „T” lakás tartójával több esetben elbeszélgettem, amikor is különösebb észrevételem nem volt a „T” lakással kapcsolatban. Egy esetben azonban kéréssel fordultam a „T” lakás tartójához, hogy az egyik ablakra sötét papírt szereltesen fel, hogy a villanyfény ne sugározzon ki az ablakon, hogy azt az utcán ne lehessen látni. A lakástartó kérésemet teljesítette. Ilyen beszélgetések alkalmával közölte velem azt, hogy a „T” lakásban időközönként tartózkodó dr. Kuczka János ügyvéd már felmondott és 1960. április 1-től

nem tartózkodik a helyiségben. Ez különösebb rendzavarást nem okozott, mivel az informátorral rendszeresen az esti órákban találkozom.

A találkozási lakás legutóbbi felülvizsgálata során megállapítottam, hogy a lakás tartó beosztásából fel lett mentve betegsége miatt. Helyette a községi nőtanács vezetését egy másik női személy vette át, illetve lett azzal megbízva. A találkozási lakással kapcsolatosan azonban különösebbet nem tapasztaltam. Ellenőriztem az ottlakó személyt is, akivel kapcsolatosan megállapítottam, hogy napi munkájának befejezése után lakásában azaz helyiségében tartózkodik, s így a találkozó lebonyolítását nem zavarja. A lakásban való bemenetelét az informátornak két esetben ellenőriztük, ez alkalommal különösebb rend zavarás, vagy rendellenesség nem volt.

A „T” lakás tartójával kapcsolatosan a megállapításom alapján nem alkalmas tovább, mint „T” lakás tartó, mivel a község nőtanács elnöki tisztségéből leváltották és helyette másikat állítottak be. Ezen megállapításom alapján a „T” lakás tartóját ki kell zárni és helyette majd az utódját kell beszervezni.

Megállapításom szerint maga a „T” lakás azonban továbbra is alkalmas találkozók lebonyolítására, mivel a helyiségben a nőtanács vezetősége továbbra is csak időközönként tart megbeszéléseket. Csupán az a körülmény áll fenn, hogy az ott működött ügyvéd mostmár a helyiséget nem használja s így nappali találkozók lebonyolítására a „T” lakás nem alkalmas. Nem alkalmas azért, mert bemenetelt kellően legalizálni nem lehet.

A fenti megállapításom alapján a „T” lakás tartóját Csernai Pálnét, lakástartót javasolom kizárni. Kizárása után magát a „T” lakást újból felülvizsgálom és alkalmassága után a községi nőtanács addigra megválasztott elnökét, mint lakástartót fogom beszervezni.

A fentiek alapján kérem Csernai Pálné, mint „T” lakás tartó hálózatból való kizárását engedélyezni.

Javaslom:

Kocsis Lőrinc
r. fhdgy.

Lachata István
r. fhdgy.

Kirendeltség vezető

Engedélyezem:
Nyírfalvi Károly
r. örgy.

Osztályvezető helyett Gyurkó Pál.

[3.1.1. B-92838 „Csurgó”29. Aláírás nélküli, géppel írt szöveg.]

¹ ÁBTL 4.1. A-3036. 182.

² A találkozási helyből fakadó kellemetlenségekre lásd Papp, 2015.

³ Az összefoglaló elnevezés Tabajdi Gábortól származik. Lásd Tabajdi, 2010; 2015: 48–78. Utóbbi kötetében a szerző a „Titkos objektumok” címet viselő fejezetben tárgyalta a problémát, s a tágabban értelmezett fogalomba az államvédelem/-biztonság fedett szolgálati helyeit, a légtalmi épületeket, sőt még a titkosszolgálat által használt taxikat is beleértette.

⁴ Petrikné, 2008.

⁵ A parancs szövegét egyaránt idézi Petrikné, 2008 és Tabajdi, 2010.

⁶ Az első, alacsonyabb szintű jogszabály a titkos lakások körüli anomáliák miatt már 1964-ben megszületett A *konzpirált és találkozási lakások használatának és anyagi ellátásának szabályzata (1964. XII.1.) címmel*, de ez

nem bírt elég normateremtő erővel. Tabajdi, 2010. Ezért volt szükség bő évtized múlva a kérdés parancsszintű rendezésére.

⁷ A Belügyminisztérium Államvédelmi Kollégiuma 1956. június 13-i ülésének jegyzőkönyve. Gyarmati – S. Varga, 2006: 581–620.

⁸ Egy K-lakás történetének mintaszerű bemutatását lásd Takács, 2015.

⁹ Tabajdi Gábor maga is rámutatott arra, hogy K- és T-lakások többsége a főváros belső magjában létesült, „*míg a peremkerületekben láthatóan nem folyt mindennapi titkosszolgálati tevékenység*”. Tabajdi, 2015: 58–59. A kötet mellékletében kerületenként felsorolta az egyes titkos lakások címeit, s már itt is szembeötlő, hogy a XVII.-től a XXII. kerületekig egyetlen ilyen objektumot sem létesítettek, s a belső mag és az agglomeráció közötti átmenetet képviselő XV. kerületben egyetlen T-lakást, a XVI.-ban pedig mindössze kettő T- és egy K-lakást találunk. Uo. 237.

¹⁰ Papp, 2013: 196–205.

¹¹ A faluban és a környező tanyavilágban komoly indulatok és feltehetően jelentős lelki és részben testi erőszak is kísérte a kollektivizálást, amelynek végén négy termelőszövetkezet alakult. Még a 80-as évek közepén írott helytörténeti kötetben is érzékeltették a nehéz időszakot: „*1960 januárjában a nagy feszültségektől megszabadulva várta a falu a tavaszt.*” Szabó (szerk.), 1987: 78.

¹² Petrikné, 2008: 319–320.

¹³ 2.8.1. 504.

¹⁴ A magyarországi szlovák kisebbség számos tekintetben eltér más hazai nemzetiségi csoportoktól: esetükben nagyfokú társadalmi integrációról, erőteljes nyelvi asszimilálódásról beszélhetünk. A folyamatról összefoglalóan lásd Homišinová, 2008.

¹⁵ Csernai Pálné nem tartozott a szoros értelemben vett helyi elithez, sem az ő, sem Gécs János nevét nem tartalmazza a helyi életrajzi lexikon. Lásd Kasuba, 2010. Ugyanakkor az idős asszony nem mint a Nőtanács elnöke, hanem a házi kenyérsütés tudományának őrzője került be egy riport erejéig a falutörténeti monográfiába. Szabó (szerk.), 1987: 112–114.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

2.8.1. Állambiztonsági szervek nyílt állományú tagjainak iratai

504. Lachata István

3.1.1. Beszervezési-dossziék

B-87963 „Korzó”

B-92838 „Csurgó”

4.1. Állambiztonsági segédanyag

Állambiztonsági Értelmező Kéziszótár. Összeállította: Gergely Attila r. alezredes. H. n., BM Könyvkiadó, 1980.

Nyomtatásban megjelent források

Gyarmati – S. Varga (szerk.), 2006

A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956. Harmadik kötet. Az 1956. május 21. és 1956. október 15. közötti ülések. Szerkesztette: Gyarmati György és S. Varga Katalin. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára.

Hivatkozott irodalom

Szabó (szerk.), 1987

Nagyközség a Viharsarokból. Fejezetek Csorvás rövid történetéből.
Szerkesztette: Szabó István. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó.

Homišínová, 2008

Mária Homišínová: *Identitás Nyelvhasználat Asszimiláció. Etnikai folyamatok magyarországi kisebbségi családokban.* Budapest, MTA Kisebbségkutató Intézet – Gondolat.

Kasuba, 2010

Kasuba István: *Csorvási arcok.* Csorvás, Pro Urbe Csorvás Egyesület.

Papp, 2013

Papp István: A BM II/7. (Mezőgazdasági Elhárító) Osztály. In *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956–1962.* Szerkesztette: Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan, 181–209.

Papp, 2015

Papp István: Falusi ügynökök. Informátorok a falusi társadalom és az állambiztonság szorításában. In *Állami erőszak és kollektivizálás a kommunista diktatúrában.* Szerkesztette: Horváth Sándor – Ö. Kovács József. Budapest, MTA BTK TTI, 227–256.

Petrikné, 2008

Petrikné Vámos Ida: Az állambiztonsági szervek konspirált és találkozási lakásai. In *Szívvél és tettel. Tanulmányok Á. Varga László tiszteletére.* Szerkesztette: Horváth J. András. Budapest–Salgótarján, Nógrád Megyei Levéltár, 311–324.

Tabajdi, 2010

Tabajdi Gábor: Kis állambiztonsági topográfia: titkos lakások Budapesten 1956–1978. *Betekintő*, 4. sz. www.betekinto.hu/2010_4_tabajdi

Tabajdi, 2015

Tabajdi Gábor: *Budapest a titkosszolgálatok hálójában 1945–1989.* Budapest, Jaffa.

Takács, 2015

Takács Tibor: Egyszerű történet. A „Tanya” fedőnevű K-lakás, 1968–1980.
Betekintő, 1. sz. www.betekinto.hu/2015_1_takacs